تسلسل(٦٤)

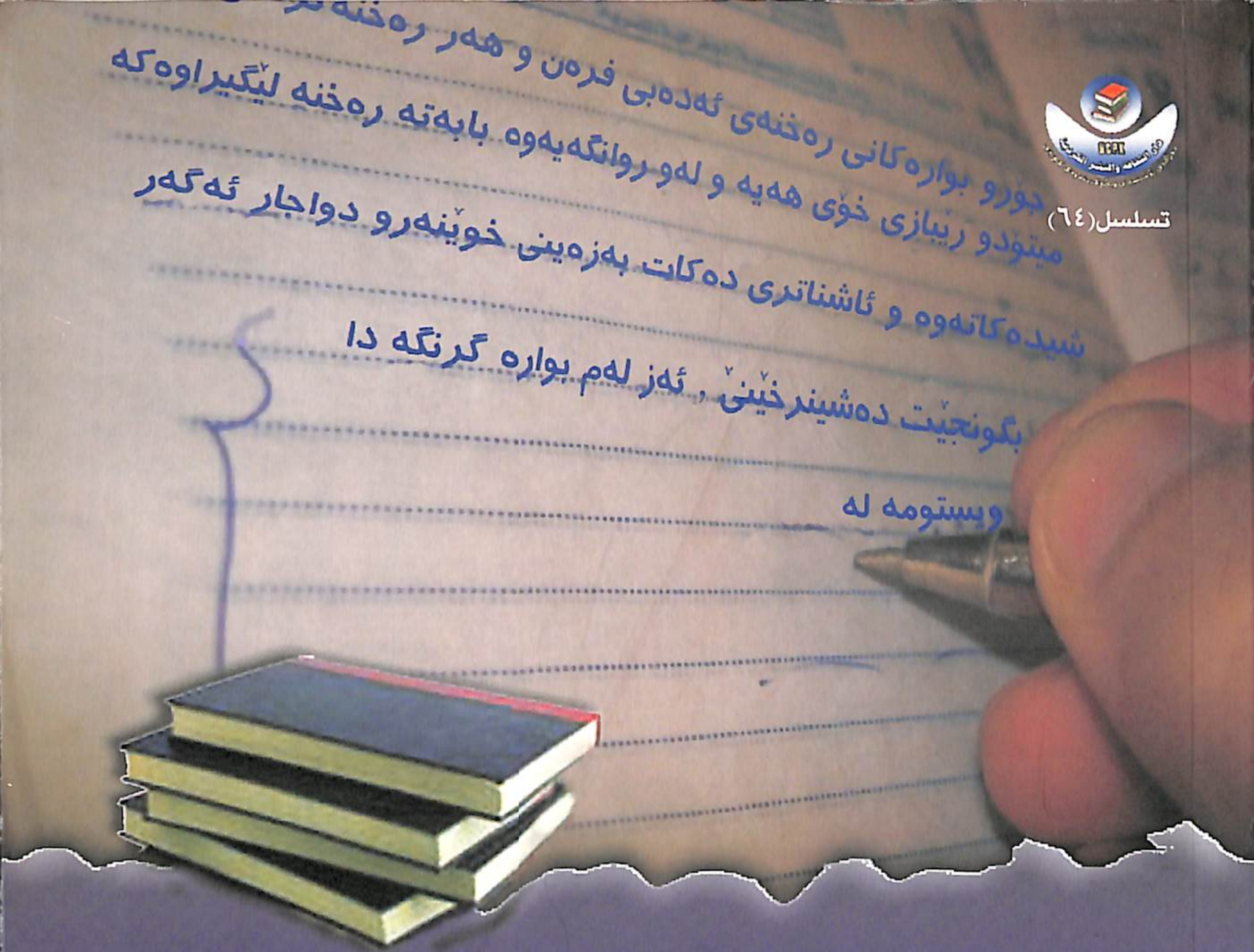

د. رەئوف عوسمان

ئاسۆیەك بۆ رەخنەی ئەدەبی

بغداد
٢٠١١

کۆماری عیراق
وەزارەتی ڕۆشنبیری
دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاو کردنەوەی کوردی
زنجیرەی ژمارە (٦٤)

ئاسۆیەك بۆ رەخنەی ئەدەبی

ڕەئوف عوسمان

بەغدا- ٢٠١١

پێشەکی

خوێنەری ئازیز ئەو بابەتانەی کە لەدوتوێی ئەم کتێبەدا بەرچاو دەکەون ، زادەی بیرو بۆ چوونی چەند سەردەم و کاتێکی جیاوازن و خودی بابەتەکانیش یەك رەگەز نین ، بەڵکو بریتین لە توێژینەوە لە شیعری هەمە جۆرو فەرهەنگ و بابەتی جیاجیا ، بەلآم ئەوەی کەئەم بابەتانە لێك نزیك دەکاتەوە و لە تاڵێکدا دەیان هۆنێتەوە ، ئەو دیدو بۆ چوونە تایبەتەی بەندەیە ، کەلەوێوە رەخنەکان سەرچاوە دەگرن و بابەتەکانیش شرۆڤەدەکەن و ئەگەر پێویستیش بکات دەیان نرخێنین ، خۆ هەندێك جارانیش لەترسی چاوی بزی سانسۆری ئەو سەردەمە ، پەنام بردۆتە بەر جۆرێك لە رەمزو تەم و مژ، وەك لەسەرەتای بابەتی (شاعیرێتی مەولەوی) دا دەردەکەوێت کە باسی دێهات کاولکردن و خاکی سوتماکم کردوە

جۆرو بوارەکانی رەخنەی ئەدەبی فرەن و هەر رەخنەگرەش میتۆدو رێبازی خۆی هەیە و لەو روانگەیەوە بابەتە رەخنە لێگیراوەکە شیدەکاتەوە و ئاشناتری دەکات بەزەینی خوێنەرو دواجار ئەگەر بگونجێت دەشینرخێنێ ، ئەز لەم بوارە گرنگە دا ویستومە لە مەداری رەخنەی دەق ئامێزدا (النقد النصی) هەنگاو بنێم و بابەتەکان شیکەمەوە و بەهای تایبەتی خۆیان بدەمێ، دیارە ئەم مەنهەجە خاڵی پۆزەتیفی زۆری هەیە و هەر ئەمەش لە سەرەتاوە هانی داوم ، ئەم ڕێڕەوە لەبواری ڕەخنەدا پەیرەو بکەم ، چونکە لەم هەل و مەرجەی ئێستادا گەلێك

هەوڵی رەخنەی تەجریبی هەیە ، کە هێندەی بەدەورو خولی دەقدا گوزەر دەکەن، زۆر لەوەکەمتر دەچنە نێو خودی دەقەکەوە ، بۆ دەرخستنی گەوهەری بەها شاراوەکانی ، یان زۆر کەرەت بەناوی دەوڵەمەندکردنی ناوەڕۆکەوە شێوازو جوانیەکانی فۆرم دەبوێرێت و رەخنەکە دەچێتە نێو دنیای ئایدۆلۆژیاو بیرو فەلسەفەو بابەتە ئەدەبیەکەش لەم میانەیەدا کاڵ دەبێتەوە.

باشتر وایە خوێنەری ئازیزی ئەم کتێبە ، ئەو دەقە رەخنەییانە بەچاوێکی بابەتی و لەفەزای ئەو کاتانەدا بنرخێنرێ کەتیایدا هاتونەتە بەرهەم ، واتە بەچاوی ئێستای جیهانگیری و زانستە فرەلایەن و مەوداکان شرۆڤەی بابەتەکانی نەکات وئەوەی لەبەر چاوبێت کە رەخنەی دەق ، بەر لەهەرشت پاپەندە بەخودی دەقەوەو ، لەکونج و شوێنەشاراوەکان و هێماکانی تێکستەوە ، بەها رەخنەیی و لایەنە نادیارەکان بەدەردەخاو گەوهەری جوانی و نەمرێکانی دەق ، ئاوێتەی چێژی هونەری خودی خۆی دەکات ، بائەوەش نەبوێرم کە جارو بار لەهەندێك وێستگەی پێویستدا، بۆدەوڵەمەند کردنی دەق وپتر چونە نێو قولایی بیرو مەبەستی خاوەن تێکست ، پەنام بردۆتە بەر دەورو بەر و لقە جیاجیاکانی تری دنیای ئەدەب ومەعریفەدا ، یان هەندێك بەراوردکاری لەگەڵ بابەتی هاوشێوەی دەقدا ، دیارە لەم حاڵەتەدا بابەتە رەخنەییەکە نزیك کەوتۆتەوە لە ڕەخنەی ئەکادیمی و زانستی فرەلایەن ،کە (گوستاف لانسۆنی) فەرەنسی گرنکی پێداوەو تیۆریزەی کردوە ، حەزدەکەم ئەوەش بڵێم کە خودی رەخنەش وەك هەر بەرهەمێکی ئەدەبی تر، جۆرێکە لە داهێنان ، بەلام تانوپۆی داهێنانی ڕەخنە ، بیری وردو دارشتنی هاوکێشەی هونەری و ڕەنگ ڕشتنی میعماری تێکستی عەقلانی ئەو تۆیە ، کەپاڵفتەی سەرجەم توخمە ئەدەبێکانی ترەو لە دنیای لۆژیك و بیرو هونەردا چاو هەڵدێنێ ، دەشێت خوێنەری کورد ئاگای لەوەش بێت ، کەبەر لەنەوی ئێمە رەخنەی کوردی ئێجگار لاوازو پەژمردە بوەو لە چەند هەوڵێکی بۆچونی (انطباعي) بەدەر نەبوە ، بەلام میتۆدو

چوارچێوەو ئاراستەكانی رەخنەی نەوەی ئێمە پتر رەنگدانەوەی دنیای ئەدەبی بیانییە ، بەلام بەدارو بارو كەرەسەو ئازوقەی كوردییەوە، واتەلایەنە تیورە بیانێكە نەزم و فەزای تێكستە كوردیەكەی رێكخستوە و بەهایەكی خۆماڵی پێ بەخشیوە ، ڕەخنەی ئەدەبی گەلێ نەتەوەی ئەم جیهانە ، بەهەمان مەرج و قۆناغدا رۆیشتون وداهێنانی گەورەشیان بەرهەم هێناوە ، چونكە میتۆدی ڕەخنەی دەق ئامێز مۆركێكی زانستانەی هەیە و تایبەت نییە بەیەك نەتەوەو بەرەو بە جیهانی بوون هەنگاوی گورج و خێرای هەڵهێناوە و لایەنی جوانناسی كەلە زانستی بەلاغەو هونەرو ئیستاتیكا خۆی دەنوێنێ ئامێرێكی بالآی ئەم جۆرە رەخنەیە، بەواتایەكی تر ئەگەر ئالیەتی هەمان (ڕەخنەی دەق) بەكاربرێت بۆ بابەتێكی ئەدەبی عەرەبی یان فارسی كارێكی ئاساییە، بەمەرجێك جۆری تەتبیق كردنەكە لەگەڵ مۆرك وخەسڵەتی ئەو زمانانەدا بساچێ و تایبەت مەندی رەخنەگرەكە لەم بوارەدا بدرەوشێتەوە ، هیوادارم بەم (١٣) سیانزە تێكستە رەخنەییە خزمەتێكی بچكۆلانەی ڕەخنەی ئەدەبی كوردیم كردبێت و هەركەم وكوریەكیش لەم كتێبەدا بەدی بكرێت ، ئەوە وەك باو باپیرانمان ووتویانە (ماڵیقەڵب سەرەولای خاوەنەكەیەتی).

بابەتی یەکەم

ویژەی دوێنێ و ئەمرۆکەی مامۆستا خاڵ و چەند وردکردنەوە یەك

بابەتی دووەم

خاڵ وگۆناو ناز- لەسەر بەیتێکی ناری

بابەتی سیّ یەم

مامۆستا سەجادی و بۆ چونیّکی ئالّۆز

لەبەر ئەوەی کە بابەتەکانی ئەدەب، پیربوون و ڕەنگ چوونەوەیان بۆ نییە وەك هەندێك ڕووداوی سیاسی کە لە سنووری تایبەتیی خۆی دەرچوو مرۆڤ ئەوەندە گوێی ناداتێ و خۆی پێوە خەریك ناکا، تەنها ئەو ڕووداوە گرنگانە نەبێ کە شایانی باس و لێکۆڵینەوەن بۆیە منیش ئەمەوێ لەم روانگەیەوە سەرنجی خۆم دەربارەی باسەکەی مامۆستا سەجادی وەپێش چاوخەم کە لە ژمارە ١ی ساڵی ١٩٧٣ی گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورددا بە ناونیشانی (هۆنراوەو پەخشان)ەوە بلاّوی کردوەتەوە.

مامۆستا لەپێشدا ڕای خۆی بەرانبەر (هۆنراوەو هەڵبەست) دەبڕیوەو لە ئەنجامیشدا بە چەند بەلگەیەکی سەرپێ یی ئەم دوو زاراوەیەی،واتە (هۆنراو- هەڵبەست) بەرانبەر بە (شعر- نظم) داناوە.

ئەوەی هەندێك لەم بەرانبەری یە ورد بێتەوەو رامێنێ، زوو ئەو راستی یەی بۆ روون دەبێتەوە کە مامۆستا سەجادی هەڵس و کەوتی بیری تیشك دانەوەی رۆشنبیری ی عەرەبی یە، بەتایبەتی لە والاّ کردنی زاراوەو چۆنیەتی ی دارشتنیدا. ئەم ڕێڕەوەش مەرج نی یە هەمیشە لەگەڵ سروشتی خۆرسکی زمانی کوردی دا بگونجێت.

وشەی (شعر) لە عەرەبی دا گەلێك واتای جۆر بەجۆرو بۆچوونی تێکەڵ و پێکەڵی لەسەر دەربڕراوە. یەکێك لەوانە (بیت الشعر) دەوار (خیمە)یە. ئەم بۆچوونە لەگەڵ ڕێڕەوی زانیاری دا ناگونجێت، چونکە شیعر لەپێش ژیانی دەوار نشینی یەوە هاتۆتە گۆڕێ و تەنانەت لەکاتێك دا کە مرۆڤ لە ئەشکەوت دا ژیاوە،

سەجادی دەڵێت (شیعرێکە کە لە شعورەوە هاتووە، شعوریش بە گوزارەی (هەست)ە لە زمانی کوردی دا). (گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد ل ٢١٢) ئەم راڤەکردنە هەتا سنوورێکی تەسك دەتوانێت بچێتە ناو جیهانی شیعرەوەو بە ئارەزووی خۆی پەلی تیادا بهاوێت، بابزانین چۆن و بۆچی؟

شاعیر لە چاخەکانی پێش ئیسلام دا ڕێزێکی فرەی لەنێو خەڵکدا هەبووە قووڵ بوونەوەی بڕوای مرۆڤ بە شاعیر لەوە تێپەڕیبوو کە وەك هونەرمەندێك بۆی بنوارن و هەڵس و کەوتی لەگەڵ بکەن، بەڵکو وەك دوابین (کهان- عراف) بۆیان دەروانی، واتا ئەو کەسە بوو کە هەموو نهێنی یەکانی گیان و دنیای ئەفسوون دەزانێت. هەروەها لە کاتی سروش (الهام)ی شیعردا شەیتان دەگات بە شاعیرو بیری جۆربەجۆری بۆ دەهێنێت. بەڵگەشم بۆ ئەمە ئەوەیە کە عەرەبەکان بە پێغەمبەریان دەوت ئەمە شاعیرە وجنۆکەی شیعر ئیلهامی بۆدێنێ، بەڵام لەراستی دا (والشعراء يتبعهم الغاوون. الم تر انهم في كل واد يهيمون) واتا شاعیر (عالم بالسحر والاسرار الروحانيه).

هەروەها ئەم وشەیە لە زۆر شوێنی تردا بۆ هەمان واتای زانین بەکار دەهێنرێت وەك (ليت شعري).خۆزگە دەمزانی کەواتە ئەو جوداکردنەوەیەی کە مامۆستا مەبەستێتی لەسەرەتای پەڕەوازەبوونی شیعرەوە جیانەکراوەتەوە.

سەجادی دەڵێت (ئەو شتەی کە لە زمانی عەرەبی دا پێی ئەڵێن (شعر)، من لام وایە لە کوردی دا (هۆنراو)ەیە، ئەوەش کە پێی ئەڵێن (نظم) (هەڵبەست)ە (لاپەڕە ٢١٣). بابزانین بەڵگەو وردکردنەوەی مامۆستا بۆ ئەم دەربڕینە چی یە؟ (هۆنراو لە هۆنینەوەوە هاتووە، وەکو هۆنینەوەی پەلکەو هۆنینەوەی دەنکی مرواری و هۆنینەوەی تەزبیح... جا کە هۆنراو دانرا بۆ شیعر ئەبێ ئەو هۆنراوە

بابەتی چوارەم

شاعیرێتی مەولەوی

گەورەم مەولەوی!

لـە یـادی تێپـەڕبوونی سـەدەیەك بەسـەر لـە دنیـا دەرچـوونتا، چـەپکێ- نـە-دارستانێ مۆمی نەوازش دەکەمـە تـەیمانی گۆڕە خەمناکەکـەت، کامـە گـۆڕ؟ ئـەو گۆڕەی کە جاران نەك بەتەنیا زیارەتگای کۆچ و کۆچباری کچە چاوڕەشـی جاف بوو، بەڵکو قیبلەنمای خاوەن ڕازو نیازو سۆفیانی دڵپاك و ڕێبوارانی شەکەتی ئەم سەرحەدە بوو، بەڵام ئێستاکەش دەستی خەڵووز فرۆشـێکی تاوگۆزیـت ناگـاتێ، تـا تەپ وتۆزو خەمی خەستی ڕۆژگارت بتەکێنێ و قوتیلەیەکت لەسەر دایسێنێ، یان بە لایەنی کەمەوە بێشکەی خەمە ئەبەدی یەکانت ڕاژەنێ.

گەورەم مەولەوی!

کـاتی خـۆی لەلایـەن دەوڵـەتی عوسمـانی یـەوە فەرمانڕەوایـەتیی عێـراق بـە ئەوڕەحمان پاشای بابان سپێررا، ئەوەبوو پشتی تێ کردو وتی:

هـەموو سـامان و پلـەو پایەیـەکی ئـەم دنیایـە بـە قـومێ بـەفراوی کوردسـتان ناگۆڕمەوە، خۆ تۆیش لەلایـەن فـەرهاد مـیرزای قاجـارەوە تـەماعت نرایەبـەر کـە ئەگـەر بـچێتە ئـەو ولاتـە چـەندەها زەوی وزارو ئاواییـت لەسـەر تـاپۆ دەکـەن و دەتکەنە موفتیی ئەو قەڵەمڕەوو سـەردەمە، بـەڵام ئـەوڕەحمان پاشا ئاسـا ، ئـەو هەموەت نەگۆڕی یەوە بە بـەردو داری ولاتەکـەت. ئـەوەبوو تـا چاوە گەشـەکانت بەیـەکجاری لێـك نـا، ژیـانی ڕەنـدی و هـەژاریت بـۆ خـۆت هەڵبـژارد، بـەدوای پارووەیەك نانی شەرەفمەندانەدا وەك کۆچەری یەکی بێ نەوا ماڵەکـەت هەمیـشە بەکۆڵەوە بوو، دێ بەدێت پێ دەکرد، جارێك لە ئاوایی (بیاوێڵە)وە دەتگواستەوە

بۆ (چرۆستانە)و، جارێك بۆ (گوندە)و (شەمێران)و، دواجاریش بۆ (سەرشاتە). هەرگیز ئامادە نەبوویت شیعرەکانت بکەیتە سابوون و دەست وپلی خوێناویی سوڵتان و فەرمانڕەواکانی پێ بیسمیل کەیت.

دەبوو لە یادی ئەم پیاوە مەزنەدا دەیەها سیمینارو ئاهەنگ و کۆڕی تایبەتی سازکرایە، دەبوو هۆنراوەو بەرهەمەکانی لە پەیمانگەو زانکۆکاندا بووترانایەتەوە، بەڵام چی بکەین؟ مەچەك هێندە دەچەرخێ و هێشتا داهاتوو لە بەردەممانایەو لاپەڕەی ژیانیش هەرچۆن بێت لە دڵماندا هەر سپی یەو ئاواتەکانیشمان هەر لە بڵێسەدایەو دەبێت زوو بێت یان درەنگ پێ یان شاد ببین و بە ئاکامی دڵ بگەین.

شاعیرێتیی مەولەوی دەریایەکی نەك هەر قووڵ، بەڵکو تا چاوی بۆ هەڵخەی بەدەرەتانەو ئاسۆگەی ئەمسەرەو سەری هەروا بەئاسانی بە باڵی شکستەی قەڵەمی ئێمەومانان تەی ناکرێت.

توخمەکانی شاعیرێتی مەولەوی فرەلایەنن و پێویستیان بە لێکدان و پەرش کردن هەیە. بۆ گەیشتن بەم ئامانجە گەرەکە لە گەڵێ لایەنەوە پێنووسی تیا تاودرێ و لە هۆنراوەکانیەوە دەست نیشان کرێت نەکبەپێچە وانەوە. ئەگەر بە پێودانگی چەمکە ئەکادێمی یە جیهانی یەکان بمانەوێ دەست نیشانی شاعیرێتیی بکەین ، مەرجە ئەو وزەو توانایە بدۆزینەوە کە لەم ئاقارەدا دەخرێتە گەڕو هۆنراوەمان بۆ فەراهەم دەهێنێت. دە لەم بوارەدا (مەولەوی) یەکێکە لەو بلیمەتانەی کە لە ڕیزی پێشەوەی شوعەرای کوردە وەك بەرهەم، واتە (شیعرو نەزم) هەرچەندە ئێمە نووکی پێنووسەکەمان لە شیعرا هەڵدەسووڕێنین و هەر، ئەویشە جێی سەرنج و گوێ پێدانمان، بەڵام لە هەمان کاتدا نابێت ئەو نەزمە

بابەتی پێنجەم

چامەی (شەوێکی تر) لە ئاسۆی رەخنەی تەتبیقی دا

بابەتی شەشەم

گەشتێك بە گوڵزاری هەمبانە بۆرینەدا

بابەتی حەوتەم

هەژارو وەرگێرانی قورئان

بابەتی هەشتەم

دەرگایەك بۆ تێگەیشتن لە هۆنراوەکانی مەولەوی

ئەگەر دەق دەسەلاتێکی ڕەهاو گرنگ بێت و سنووری گشت کات و جێگاکان ببەزێنێت، دیارە ئەو دەسەلاتە گرنگ و خەتەر ناکە زادەی بیرو خورپەو ڕاچەنینی کۆمەڵێك ئۆرگانی تایبەتی داهێنەرەو زۆر بە بەخشندەیی پێشکەشی خوێنەرو فەزای کاتەکانی دەکات و وەك ڕۆڵان بارت دەڵێت، ئیتر جڵەوی گرنگی دەقەکە دەدرێتە دەست خوێنەرو ئەویش بە ئارەزووی مێشك و دڵ، مامەڵەی لەگەڵ دا دەکات، واتە ئیتر خوێنەر دەبێتە خاوەن قەواڵەو نووسەریش لە دەرەوەی ئەو جوغزەدا بەسەرسامی یەوە لە نێوان ئەو دووحاڵەتە مۆلەقەییەدا ڕادەمێنێ، خەم و خورپەی داهێنانەکانی دەکە وێتە بەر مەترسیترین سەفەری هات و نەهاتی هەڵچوون وداچوون، بێ ئەوەی لە توانای داهێنەردا هەبێت دڵۆپە ئاوی ڕایەکی نوێ برژێنێتە سەر ڕووبەری دەق، جگە لە ڕوونکردنەوەو و لێکدانەوە! بەلام کاتێك کە نووسەر دەچێتەوە جوغزی فراوانی خوێنەر، دەشێت ببێتەوە خاوەن دەق، بەلام لە چوار چێوەیەکی چۆنیەتی ترداو بە بۆن وبەرامەیەکی تایبەت ترەوە، با لە ڕوانگەی خوێنەر لە لایەك و داهێنەر کە مەولەوی پایەبەرزە لە لایەکی ترەوە سەرنجێ بدەینە ئەو بونیادە ڕەخساوەی کە هەمیشە لە تازە بوونەوەو کاژ فڕێداندایە، نەك بە تەنیا لەسەر هێڵی بەیانی کاتەکانی دوای ئەفراندندا، بەڵکو لە خودی چرکە بە سام و ژانە شیعریەکانی مەولەویدا، دیارە هەر لە سەرەتای تەقینەوەی کانیاوی داهێناندا چەپکێ بۆچون و خورپەو جیهانبینی نوێ سەردەردێنێ، بۆ ئەوەی خوێنەر پتر ئاشنابێت بەو جیهانی ئەفراندن و توانەوە لاهۆتیەی مەولەوی، دەبێت داهاتوو گەرایی لە

گەشترین حالەتدا سەرچاوە بگرێت، ئێمە لەم ڕوانگەو پێودانگەوە هەوڵی دۆزینەوەی ئەم کلیلانە دەدەین کە لە نزیکەوە بتوانین قەلای سەختی داهێنانەکانی مەولەوی بکەینەوە و تا چاویش بڕکات بە دوای هەتوانی زامەکانی و شەو دەستەواژەکاندا وێڵ بین، دیارە ئەم وێڵ بوون و کێومالّ کردنە بۆ کردنەوەی تەلیسمە داخراوەکان خۆی لە خۆیدا رام کردنی قەڵاسەختەکانی دەقە، واتە دەقە نەمرەکانی مەولەوی ئێمە دەخوێننەوەو راممان دەکەن و گەنجینە زانیاریەکانی ناخمان دەهەژێنن و دەمانخەنە سەرفەزای جیهانێکی تایبەت بە هەموو جوانیەکی ئەفسووناوییەوە، واتە ئەگەر خوێنەر گەنجینەیەکی پێش وەختەی ئەدەب لە مێشك و هەناویا نەبێت، دەق هەرچەندە بەهێزیش بێت، ئەو کاریگەریە هونەریەی نابێت، چونکە وەك هاوکێشە یەکی مردووی لێ دێت، من پێم وایە کلیلەکانی شیعری مەولەوی هەروا بە ئاسانی ناچنە گیرفانی هەموو خوێنەرێکەوە، تا لەم بوارانەدا زانیاریی وردی نەبێت.

١-بەلاغە: بە هەر سێ بابەتەکەیەوە (معانی- بیان- بدیع)، دیارە ئەم زانستانە فرە لك و پۆپن و لە گەلێك دەرگای هونەری دەدەن، بەلاّم ئەوەی جێی سەرنجمە ئەو شوێنانەی کە هونەرەکانی جناس، طباق، توریە، تشبیە، حسن التعلیل،استعارەی تەخیلی، تیا بەکارهێناوە، زۆر سەرکەوتوە، چونکە هەست بە خۆ ئەزێت دان ناکرێت، لە لایەك و بەکارهێنانی ئەو هونەرانەش لە خزمەتی دەوڵەمەند کردنی واتاکەدا توظیف کراون و ئیشراقێکی واتایی قووڵیان بەخشیوە بە حاڵەتی لە دایك بوون و بزواندنی خورپە تایبەتیەکانی دڵی خوێنەر. لە بونیات نانی (توریە) دا مەولەوی زۆر بە لێزانانە کارەکەی ئەنجام دەدات، چونکە لە سەرەتادا خوێنەر ئەخاتە سەر کەڵکەڵەی واتایەك و ئیتر وا هەست دەکات

بابەتی نۆهەمین

دیوانی نالی وپیاچونەوەیەك

بابەتی دەهەمین

حاجی قادری کۆیی- بۆچوونی جیاواز

بابەتی یانزەهەمین

ئاورێکی خێرا لەشاکارەکانی شێخ محمدی خاڵ

بابەتی دوانزەیەم

عەنبەرخاتوون لە فرمێسکە نەمرەکانی (مەولەوی)دا

یـەكێك لەبابەتـە نـاوازە و دیارەكـانی دنیـای داهێـنانی ئـەدەب ، بەدرێـژای چاخە مێژووییەكانی مرۆڤایەتی ،هۆنراوەی شیوەنە . هۆنراوەی شیوەن بریتییە لە دەربڕینی خـەم و ئـازارو كسپەو سۆز و هەناسـەی گـەرم و گوڕ هەڵكێشان و فرمێسك رشتن ، بۆ ئەو مرۆڤە خۆشەویستەی كە بەناچاری ئـەم دنیایە، چۆن تێـی هـاتووە ئاوەهـاش جێـی دێڵـێ و روودەكاتـە بارگـەو بنـەی دنیایـەكی تـر، وەنـەبێت هەڵڕشـتنی خـەم و ئـازار و كەسـەری دڵ ، بەتـەنیا بەنـد بێـت بـە هەڵوەرینی گەڵای تەمەنی مرۆڤەوە ، بەڵكو گەلێ جاران شیوەن بـۆ شاری دەست بەسەرا گیراوو ، وڵاتی وێرانە خاك و خەزانی پایزو وەرزەگیان كەنشتەكانی ساڵ و ملەو كەژو ڕەگەزە جیاكانی گەردوون دەكرێت .

(ئیبن رومی) لەسەردەمی عەباسییەكاندا بەكوڵ شیوەن بۆ شاری بەسرە دەكات ، (سەلامی) شاعیر بەدەم گفت و گۆوە (ملەكەوە) لەدڵە گەورەكەیدا دەلاوێنێ .

لەئەدەبی فیرعەونەكاندا گەلێك بایەخ بەئەدەبی شیوەن دراوە ، ئەوەتانێ خاتوو (ئیزس) شـیوەن بـۆ (ئوزیریـسی) بـرای دەكـات تەنانـەت لاپـەڕەكانی تـەوراتیش پڕە لەفرمێسكی درشت بۆ (یوشیاو) جەنگاوەرەكانیان ، ئەمە جگە لـە (ئـەرمیا) كەبۆ (ئورشەلیمی) كردووە ، دوای كاولكردنی لەلایـەن بابلیەكانـەوە ، لـەقورئانی پـــیرۆزدا گـــەلێ شـــیوەن دەبینرێتلەلایـــەن دۆزەخێكانـــەوە. لەئـــەدەبی یۆنانیـــشدائەرخلوكس و(ســافۆ)و (ســیموندس)بەشـیوەن گێـڕان بـەناوبانگن. داسـتانەكانی (ئیلیـازەو مەهابـەهارتا و ئینیـازەو شانامە و مـەم وزینـیش) گـەلێ شیوەنی سەرتەڵ و هەست پژێنیان گرتۆتە ئامێزەوە ، ئـەلیۆتیش بـەژانێكی بـێ

ئـۆقرەوە دوای جـەنگی جیهـانی،(وێرانـەخاك)ی ڕەنـگ پـەڕیو دەنوسـێتەوە . لەئـەدەبی کوردیـدا (مەولـەوەی تـاوگۆزی) لووتکەیـەکی گـەردن کەشـی بابـەتی شیوەنە . ئاوردانەوەی ئەم شاعیرە بلیمەتەمان بەلای هۆنراوەی شـیوەنەوە لـەو مـەودا فراوانـەدا کـارێکی لـەخۆوە هـەڵتۆقیو نییـە و بەنـدە بەکۆمـەڵێ هـۆی بابەتی و زاتیەوە، کەدیاترینیان بـاری هەست وسایکۆلۆژیا و کۆمەڵایـەتی نـاخی مەولەوییـە ، هێنـدەی مـن بـزانم لایـەنی پـاکی وبێگـەردی دەروونـی مەولـەوی و توانەوەی لـە گـوڵزاری ئایـدیای سۆفیزم و مەلـەکوتی ئیلاهیـداو هاوبەشیکردنی کارای لەئەڵقـەی زیکـرو هەڵڕشتنی ملوانکـە فرمێسك بـەدەم سـۆزەوە لەشـەوانی تەنیایی و بێداریدا و ترسی هەمیشەیش لەسزاو جیهـانی ئـەو دنیـادا ، دەورێکی گرنگیان دیوە لەتەقاندنەوەی کانیـاوی شـیوەنە شـیعر، ئەمەجگەلـەو پێوەندییـە کۆمەڵایەتیە راستـەقینە بەرفراوانـەی کەمەولـەوی بەستبووی لەگـەڵ هـاورێ و دۆسـت و بـرادەرە گیـانی بـە گیانیـەکانیا ، نابێـت لایـەنی ئـەمـەك و دڵسۆزی و وەفای راستگۆیانەی مەولەویش لـەم بـوارەدا پـشت گـوێ بخرێـت. بائـەوەش بڵێم کەشیوەنەکانی مەولەوی دوور بووە لەسات و سەواو سـۆزی بـێ جـێ، بەمەسـتی هەڵزنان بەدرەخـەتی بەرژوەندییـە تایبەتیەکانـدا ، وەك لای گـەلێ شـاعیری تـر رەچـاو دەکرێـت . مەولـەوی بـەپان وپـۆری دیوانەکـەی و دەسنووسـی تـر (٣٢) قەسیدەی قەبارە جودای شـیوەنی هەیـە ، کەسـەرجەم فـەردەکانی دەکاتـە (٧٤٥) فەرد. بەسەقنگ و تەرازووی ڕەخنەگرە جیهانێکانی وەك(ریتشارد و ئەلن لێت و سـتانلی هایمـان)، گرنگـی شـاعیر لـە هێنانـە ئـارای بابەتێکـدا خـۆی دەنـوێنێ کەشـەقڵی سـەرامەدی و تاکمەنـدێتی پێـوە دیـار بێـت و جێگـەی سڵەمینەوەی خوێنـەری زیرەکبێتـو وەك پیرەمێـردی شـاعیردەڵێت...مەولـەوی لەڕۆژگارێگـدا

بابەتی سیانزەهەم

ڕەنگدانەوەی قورئان لە هۆنراوەکانی نالیدا بەپێی زانستی جوانناسی (علم البدیع)

سەرچاوەکان:

١- ديوانی نالی لـــ٥٢٣.

٢- ديوانی مەحوی ل

٣- بروانە ديوانی مولاناخاليدی شەهرەزوری.

٤- يادی مەردان_ بەرگی يەكەم ل٦٢١.

٥-بروانە ديوانی نالی ل٤٠١

٦-مجلة گولان العربيەل ١٦٥

٧-ديوانی نالی ل٥١,٥٢

٨- بروانە: االأيضاح ل٤١٦، التلخيص ل٤٢٢، نهايه الأيجازل١١، حسن التوسل٢٣٢

٩-معجم المصطلحات البلاغية ل٢٧٣

١٠-ديوانی نالی ل٤٣٩

١١_سورة الزمر _الاية٦٨

١٢-سورة الآنبياء _الاية٩٧

١٣-سورةأبرهيم _الاية٤٢

١٤- ديوانی نالی ل٦٥٧

١- سورة القيامة _ئايەتەكانی١٠,٩,٨,٧

٢- سورةأبراهيم الاية٨

٣- دەشێت (يحى ويميت) هێمابێت بۆ هەموو ئەم ئايەتانە:

أ. إذ قال ابراهيم ربي الذي يحي ويميت. أل عمران _ئايەتی١٥٦.

ب. لااله الا هو يحى ويميت _ سوره الأعراف _الايه ١٥٨

ج.أن الله له ملك السماوات والارض يحي ويميت _سورة التوبة _الاية١١٦

ء.هو الذى يحي ويمت _ سورة يونس _الاية ٥٦

هـ. وهو الذى يحي ويميت _سورة المؤمنون _الاية٨٠

١٥- ديوانى نالى ل٤٥١

١٦-سورة العلق –ئايەتى ١٨

١٧-سورة يس _ئايەتى ٨٢

١٨- سورة الفتح _ئايەتى ١٦

١٩- ديوانى نالى ل٤٥٦

٢٠-ديوانى نالى ل١٥٤

٢١- ديوانى نالى ل٦٧٤

٢٢- ديوانى نالى ل٦٨٨_٦٨٩

٢٣- سورة السجد _ئايەتى١٧

٢٤-حسن التوسل٢٤٢

٢٥- نهاية الآيجاز،١١٢

٢٦- الأ يضاح ٤٢٦، التلخيص٤٢٧

٢٧-ديوانى نالى ل٤٥١

٢٨- سورة أل عمران ئايەتى٥٩

٢٩- سورة يس _ئايەتى ٨٢

٣٠-ديوانى نالى ل١٢٠

٣١-سورة البروج الاية٢٢

٣٢-سورة الذاريات _الاية٤٨ ل٤٦٨

٣٣-سورة الذاريات _الاية٤٨

٣٤- سورة الحديد _الاية ٤

٣٥- سورة التكوير _الآية١٠

٣٦- الآنبياء _ سورەتى ١٠٤

٣٧- ديوانى نالى ل٤٢٢

٣٨- سوره التوبه _الآيه٤٠

٣٩- سوره فاطر _الآيه ١٣

٤٠- ديوانى نالى _ل٦٦٦

٤١- سوره طه ل١٢

٤٢-سوره البقره

أ- الآية ٦٣ وإذ أخذنا ميثاقكم ورفعنا فوقكم الطور .

ب- سورة البقرة _ الآية٩٣ وإذ أخذنا ميثاقكم ورفعنا فوقكم الطور.

ت- سورة النساء الآية ١١٥٤ ورفعنا فوقهم الطور بميثاقهم.

وناديناه من جانب الآيمن وقربناه نجيا _سورة مريم _الاية٥٢

ث- وشجرة تخرج من طور سيناء تنبت بالدهن و صبغ للآكلين _سورة المؤمنون _الآية٢٠

ج- أنس من جانب الطور ناراً –سورة القصص –الآية٢٩

ح- وماكنت بجانب الطور إذ نادينا ولكن من رحمة ربك _سورة القصص _الآية٤٦

خ- والطور وكتاب مسطور- سورة الطور-الآية٢

بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە ئەم سەرچاوانە:

١) قورئانی پیرۆز في ادب العصور المتأخرة _الدكتور ناظم رشيد طبع بمطابع جامعة موصل _١٩٨٥.

٢) أنوار الربيع في أنواع البديع. على صدر الدين بن معصوم المدني. تحقيق شاكر هادى شكر النجف الآشرف ١٣٨٨هـ ١٩٦٨م.

٣) الأيضاح في علوم البلاغة، جلال محمد بن عبدالرحمن المعروف بالخطيب القزوينى ج٢، مكتبة المثنى ببغداد _قاسم محمد الرجب _مطبعة السنة المحمدية –القاهرة.

٤) التلخيص في علوم البلاغة الآمام جلال الدين محمد بن عبدالرحمن القزويني -الخطيب القزوي+ني- الخطيب، ضبطه وشرحه عبدالرحمن البرقوقي٢، مطبعه الرحمانيه ٢١٩٣٢ .

٥) حسن التوسل الى صناعة الترسل، شهاب الدين محمود الحلبي، تحقيق الدكتور أكرم عثمان ١٩٨٠م بغداد.

٦) ديوانى الحمدانى_ الدكتور هادي الحمداني _الجزء الآول _الطبعة الآولى، ١٩٦٥_بغداد .

٧) دیوانی محوی لیکدانەوەی لێکۆڵینەوەی مەلا عبدالکریمی مدرس و محمدی مەلا کریم چاپخانەی کۆڕی زانیاری کوردبەغداد-١٩٧٧.

٨) دیوانی مولانا خالید.

٩) ديوانى نالى لێكۆڵینەوەی مەلا عبدالكريمى مدرسى وفاتح عبدالكريم و محمد مەلا كريم_ چاپخانەی كۆڕی زنیاری كورد بەغداد_١٩٧٦.

١٠) زبدة التفسير من فتح القدس _محمد سليمان عبدالله الآشقر.

١١) شرح المختصر على تلخيص المفتاح - للخطيب القزويني في المعاني والبيان والبديع وقد رتب طبعه وعلق على حواشيه وزاد في شواهده عبدالمتعال الصعيدي، منشوارات دار الحكمة _قم _ايران _السنة؟

١٢) مجلة گولان العربيه_العدد ٢٧_٢٥أب ١٩٩٨

١٣) معجم المصطلحات البلاغية وتطورها. تأليف الدكتور أحمد مطلوب ج٢، مطبعة المجمع العلمي العراقية_السنة؟

١٤) نفحات الأزهار على نسمات الآسحار في مدح النبي المختار _ عبدالغنى النابلسي، طبع بأدارة على بط جودت _١٢٩٩هـ ١٨٨١م مكان الطبع؟

١٥) نهاية الآيجاز في دراية الآعجاز، تأليف فخرالدين الرازي، (محمد بن عمر) المتوفي ٦٠٦هـ، تحقيق و تقديم الدكتور ابراهيم السامرائي و الدكتور محمد بركات حمدي أبو على، دار الفكر للنشر والتوزيح، عمان١٩٨٥.

١٦) یادی مەردان_بەرگی یەکەم مەلا عبدالكريمى مردسى _چاپخانەی كۆڕی زانیاری عیراق _بغداد _١٩٨٣

پێرست

١- بابەتی یەکەم

وێژەی دوێنێ و ئەمرۆکەی مامۆستا خاڵ و چەند وردکردنەوە یەك............٧

٢-بابەتی دوەم

خاڵ وگۆناو ناز- لەسەر بەیتێکی ناری..٢١

٣- بابەتی سێ یەم

مامۆستا سەجادی و بۆ چونێکی ئالۆز...٢٩

٤- بابەتی چوارەم

شاعیرێتی مەولەوی..٤٩

٥- بابەتی پێنجەم

چامەی (شەوێکی تر) لە ئاسۆی رەخنەی تەتبیقی دا..............................٨١

٦- بابەتی شەشەم

گەشتێك بە گوڵزاری هەمبانە بۆرینەدا..١١٣

٧- بابەتی حەوتەم

هەژارو وەرگێرانی قورئان...١٤٣

٨- بابەتی هەشتەم

دەرگایەك بۆ تێگەیشتن لە هۆنراوەکانی مەولەوی................................١٥٣

٩- بابەتی نۆهەمین

دیوانی نالی وپیاچونەوەیەك...١٧١

١٠- بابەتی دەهەمین

حاجی قادری کۆیی- بۆچوونی جیاواز...١٨٥

١١- بابەتی یانزەهەمین
ئاورێکی خێرا لەشاکارەکانی شێخ محمدی خاڵ.......................................١٩٧
١٢- بابەتی دوانزەیەم
عەنبەرخاتوون لە فرمێسکە نەمرەکانی (مەولەوی)دا..................................٢٠٩
١٣- بابەتی سیانزەهەم
رەنگدانەوەی قورئان لە هۆنراوەکانی نالیدا بەپێی زانستی جوانناسی
(علم البدیع)...٢٢٩

٨٩١,٥٩٧٠٩
ر ٩٩٧ رؤوف عثمان

افاق النقد الادبي/ رؤوف عثمان ..
بغداد : دار الثقافة والنشر الكردية ، ٢٠١١.
ص ،٢٣ سم .
١- الادب الكردي _ نقد
أ- العنوان
م.و.
٢٠١١ / ١٦١٢

رقم الايداع في دار الكتب والوثائق ببغداد ١٦١٢ لسنة ٢٠١١

طبعت في مطابع الوقف الحديثة

بغداد ٢٠١١

Asooik Bou
Rakhnay Aadaby
Raoof Ausmaan

ژیاننامە

- د. ڕەئوف عوسمان
- لە سلێمانی لە دایك بوە.
- مامۆستاو سەرپەرشتیاری زمانی عەرەبی بوە لە سلێمانی.
- بڕوانامەی ماجستێرو دکتورای هەیە لە ئەدەبی عەرەبیدا.
- لە دوو خولدا هە ڵبژێراوە بۆ سەرۆکی بنکەی ئەدەبی و ڕوناکبیری گەلاوێژ.
- ماوەیەك سەرۆکی بەشی عەرەبی بوە لە کۆلێژی زمان لە زانکۆی سلێمانی.
- لە دوو خولدا هە ڵبژێراوە بۆ ئەندامی پەرلەمانی عێراق.
- دەیان لێکۆڵینەوەو دیراساتی هەیە لە بواری ئەدەب و زمان و ڕوناکبیریدا.

تا ئێستا ئەم بەرهەمانەی بەچاپ گەیاندوە:

١- نالی لە دادگای ڕەخنەدا ١٩٨٤
٢- بحثان في الادب الكردي ١٩٨٩
٣- حەپسەخانی نەقیب لە ئاوێنەی مێژوو ١٩٩٩
٤- سێ تەڵ وەنەوشە بۆ کەزێ کانی شیعر ٢٠٠٠
٥- الجوانب البلاغيه عند الشيخ معروف النودهی ٢٠٠٠
٦- محیی الدین زەنگەنە ڕوائیا ٢٠٠٨
٧- ئەزمونەکانم لە پەرلەمانی عێراق دا ٢٠١٠
٨- العلوم البديعيه فى اشعار نالى (الاقتباس - التلميح - العقد) نموذجا.

تصميم الكتاب والغلاف :منى محمد غلام
سعر الكتاب:٥٠٠٠دينار
مطبعة الوقف الحديثة